

SIBBELTJE VERDAM-OKMA

De vrouw achter het VU-busje

S. Verdam-Okma (1884–1970) stond aan de wieg van de spaaractie VU-Plan 1937 en de organisatie Vrouwen VU-Hulp, waaraan zij ruim 27 jaar leiding gaf.

Martha Visscher-Houweling

Decennialang was in vele gereformeerde huishoudens het 'VU-busje' te vinden. Van gegoede dames tot eenvoudige huisvrouwen: wekelijks hielden ze een gedeelte van hun huishoudgeld apart om het in dit busje te stoppen en te sparen voor de Vrije Universiteit. In de loop der tijd heeft het busje verschillende kleuren en voorkomens gehad; gedurende de laatste jaren van de Tweede Wereldoorlog en de eerste jaren daarna verscheen zelfs een kartonnen versie. Het bekendst werd wellicht de groene, en laatste, variant, die zowat een iconische status heeft gekregen. Hiervan is in recente jaren ook een replica geproduceerd die studenten cadeau krijgen bij hun afstuderen. Hoewel het uiterlijk veranderde, was er één constante; op alle busjes prijkte het portret van de oprichter van de Vrije Universiteit, Abraham Kuyper. Maar al was Kuyper het gezicht van de VU-busjes, de vrouw erachter was mevrouw Verdam-Okma.

Sibbeltje Okma wordt in 1884 geboren in Jutrijp, een gehucht dat iets onder Sneek gelegen is. Ze is het negende en laatste kind van Trijntje Douwes Douma en Ruurd Klazes Okma. Vader Okma is een actief man die zich betrokken weet bij de gereformeerde zaak. Zijn loopbaan voert van boer, via vennoot van een kalkbranderij, naar antirevolutionair lid van de Provinciale Staten van Friesland en lid van de Tweede Kamer. Het hoeft niet te verbazen dat Sibbeltje, afkomstig uit dit degelijk gereformeerde nest, huwt met een man die zich eveneens inzet voor gereformeerde belangen, Jan Verdam. Samen krijgen ze zes kinderen, waarvan een jongetje al snel na de geboorte overlijdt. Verdam, alumnus van de Vrije Universiteit, klimt op tot raadsheer en president van

het gerechtshof in Amsterdam. Evenals zijn schoonvader is hij politiek actief. Voor Sibbeltjes loopbaan is het VU-curatorschap van haar echtgenoot echter het meest van belang. Ongetwijfeld heeft Jan Verdam zijn vrouw op de hoogte gehouden van het wel en wee van de VU. En ongetwijfeld heeft dit bij Sibbeltje de kiem gelegd voor haar idee om een geldinzamelingsactie door vrouwen op te zetten, die uiteindelijk resulteerde in Vrouwen VU-Hulp en het bekende VU-busje.

VU-PLAN 1937 — De wortels van Vrouwen VU-Hulp liggen in de jaren voorafgaand aan het vijftigjarig bestaan van de VU in 1930. Door de bestuurders van de VU, de colleges van directeuren en curatoren — vanzelfsprekend een gezelschap van heren — worden dan plannen gemaakt om dit jubileum op een feestelijke wijze te vieren. Daarnaast wordt in deze jaren nagedacht over de stichting van een wis- en natuurkundige faculteit (zie hiervoor de bijdrage over Colijn in deze bundel). Financieel is de VU in deze periode nog volledig afhankelijk van haar achterban: de leden en begunstigers van de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag. Voor de stichting en instandhouding van de nieuwe faculteit is veel extra geld nodig en daarom wordt in 1927 gestart met een grote inzamelingsactie. De 'mannenbroeders' van de Vereeniging spelen hierbij de hoofdrol. Bij Verdam-Okma begint het te kriebelen. Ook de vrouwen kunnen toch wel wat doen om geld in te zamelen? Het leidt ertoe dat ze een aantal welgestelde dames vraagt om een bijdrage. Bij de viering van het vijftigjarig jubileum in 1930 kan Verdam-Okma namens deze vrouwen een bedrag van 8000 gulden overhandigen.

Het had bij deze gift kunnen blijven, maar twee zaken leiden tot een vervolg. Na het jubileumfeest laten veel vrouwen weten dat zij ook wel een bijdrage hadden willen geven. Daarnaast is er sprake van financiële tekorten bij de VU, vooral veroorzaakt door de hoge kosten van de wis- en natuurkundige faculteit. De tekorten nopen VU-directeur A.W.F. Idenburg in december 1931 tot een oproep in dagblad *De Standaard* om de VU financieel te blijven steunen. Verdam-Okma reageert op de oproep met een brief aan Idenburg waarin zij een concreet geldinzamelingsplan voorlegt, overdacht en uitgewerkt in samenwerking met de dames Sluis-van der Deure en Grosheide-Schut. Het plan behelst dat niet slechts enkele welgestelde dames om een relatief grote

bijdrage wordt gevraagd, maar dat vele vrouwen wekelijks een kleine bijdrage in een busje doen en zo de VU steunen. De bedoeling is dat de actie vijf jaar duurt en de opbrengst in 1937 overhandigd wordt.

De VU-directeuren gaan vrij snel akkoord met het plan en in februari 1932 vindt de eerste vergadering van 'VU-Plan 1937' plaats. Behalve Verdam-Okma, Grosheide-Schut en Sluis-van der Deure zijn nog enkele andere vrouwen present. Verdam-Okma wordt aangesteld als presidente. Naast de dames zijn de heren Verdam en Grosheide aanwezig, die door de VU-directeuren zijn aangesteld om het plan in goede banen te leiden. Zo wordt dit door vrouwen geïnitieerde plan onder verantwoordelijkheid van de mannen gebracht, passend binnen de toenmalige opvattingen over de verschillende taken van man en vrouw. De busjesactie start in april 1932 en heeft direct succes; al na enkele maanden moet een nieuwe voorraad busjes besteld worden. Op 28 oktober 1937 blijkt dat de actie een mooi resultaat heeft opgeleverd. Tijdens een buitengewone ledenvergadering van de Vereeniging maakt Verdam-Okma de (netto) opbrengst van 311.781 gulden en 89 cent bekend.

VROUWEN VU-HULP — VU-Plan 1937 zou duren tot oktober 1937. Al voor 1937 wordt echter gesproken over en besloten tot een voortzetting van de actie. De naam wordt nu gewijzigd in Vrouwen VU-Hulp en de organisatievorm wordt aangepast. Zo komt er een landelijk bestuur, samengesteld uit 'vertegenwoordigsters' van alle provincies. De provinciale vertegenwoordigsters uit het landelijk bestuur vormen samen met de andere 'ringhoofden' uit hun provincie een provinciale commissie. De ringhoofden leiden de actie binnen een bepaalde regio binnen hun provincie en zorgen ervoor dat per plaats 'hoofden' aangesteld worden. De hoofden zijn verantwoordelijk voor het uitzetten en lichten van de busjes, waarbij zij, indien nodig, geholpen worden door 'helpsters'. Verdam-Okma blijft in functie als presidente. Doordat aanvankelijk onzeker blijft wat het doel van de opbrengst wordt, daalt het aantal spaarsters flink. Maar al in 1938 is er weer een stijgende lijn zichtbaar. Opmerkelijk genoeg zet deze trend ook gedurende de oorlogsjaren door; zowel het aantal spaarsters als de opbrengst neemt fors toe. Ook in de eerste jaren na de oorlog bloeit Vrouwen VU-Hulp. De groeiende welvaart vertaalt zich ieder jaar weer in een hoger aantal spaarsters en een hogere opbrengst. Voor de bestuurders van

de VU is dit geld zeer welkom; de universiteit beleeft na de oorlog een sterke groei.

Op 19 oktober 1955 wordt het vijfenzeventigjarig bestaan van de VU gevierd. Ter gelegenheid van dit heugelijke feit overhandigt Vrouwen VU-Hulp een extra geldbedrag naast de reguliere busjesbijdrage. Voor Verdam-Okma is deze dag om nog een andere reden heugelijk; ze wordt benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau. De onderscheiding wordt door minister Cals opgespeld. Dat het werk van Verdam-Okma gewaardeerd wordt blijkt een jaar later opnieuw wanneer zij door de Vereniging van Vrouwelijke Studenten aan de Vrije Universiteit (VVSVU) benoemd wordt tot erelid. De onderscheiding wordt uitgereikt door een andere belangrijke vrouw uit de VU-geschiedenis, Gezina van der Molen. Hoewel de wederzijdse waardering tussen de studentes en de vrouwen van Vrouwen VU-Hulp groot is, wordt in deze feestelijke gebeurtenis toch een veranderende rol van de vrouw zichtbaar. Waar studeren voor het merendeel van de spaarsters nooit een optie was, kunnen deze studentes genieten van een toenemende acceptatie van studeren door vrouwen.

Vanaf 1960 treden er diverse veranderingen op bij de VU. Waar de VU voorheen een universiteit van en voor gereformeerden was, krijgt zij nu een steeds gevarieerder studenten- en docentenbestand. Klassiek gereformeerde opvattingen raken aan het schuiven. Daarnaast wordt de overheidssubsidiëring steeds verder uitgebouwd, wat in 1970 resulteert in volledige subsidiëring. Een en ander beïnvloedt de moraal van de bij Vrouwen VU-Hulp betrokken spaarsters. In de vroege jaren zestig stagneert de groei. In 1966 wordt een hoogtepunt van 115.214 spaarsters bereikt, daarna zet de daling ras in. Aanvankelijk wordt nog geprobeerd het tij te keren, maar na een aantal verwoede pogingen om meer spaarsters te werven en meer inkomsten te genereren legt Vrouwen VU-Hulp zich bij de feiten neer en accepteert het gegeven dat Vrouwen VU-Hulp haar beste tijd gehad heeft. Verdam-Okma hoeft dit allemaal niet meer mee te maken. In december 1959, kort voor haar vijfenzeventigste verjaardag, geeft zij aan af te willen treden als presidente. Om de overgang niet te groot te maken wordt besloten dat zij officieel aanblijft als presidente, maar dat B. Bos-Koning als uitvoerend presidente haar taken overneemt. Het overlijden van Verdam-Okma in februari 1970 vormt het echte einde van haar presidentschap.

HET GEHEIM VAN HET SUCCES — Duizenden vrouwen maakten VU-Plan 1937 en Vrouwen VU-Hulp met hun wekelijkse bijdragen tot een succes, maar drijvende kracht achter beide acties was zonder twijfel Verdam-Okma. Dezelfde actieve houding die oplicht uit de biografische gegevens van vader Okma kenmerkte ook de dochter. Ze nam niet alleen het initiatief voor de geldinzamelingsactie rond het vijftigjarig jubileum van de VU, maar stond eveneens aan de wieg van VU-Plan 1937 en Vrouwen VU-Hulp en gaf ruim 27 jaar leiding aan deze organisaties. In een tijd waarin dit voor vrouwen nog niet vanzelfsprekend was, voerde Verdam-Okma het woord op VU-dagen en regionale propaganda- en voorlichtingsbijeenkomsten. Bovendien bleef ze tot het einde van haar leven actief betrokken bij Vrouwen VU-Hulp. Ze was tot haar overlijden formeel in functie als presidente; daarnaast was zij tot op hoge leeftijd hoofd van een eigen wijk in de Jordaan, waar zij de huizen van de spaarsters langs ging om hun busjes te legen en de opbrengsten te noteren. Met al deze bedrijvigheid zou Verdam-Okma het vandaag toch tenminste tot directeur van een grote organisatie hebben kunnen schoppen. De motivatie voor haar werk moet Verdam-Okma geput hebben uit een sterke betrokkenheid op, en zelfs identificatie met, de VU. Over het personeel van de VU sprak Verdam-Okma als over '*onze* mensen' en wanneer werknemers van de VU goed presteerden, vond ze: 'Dat moet ook, *we* zijn een christelijke universiteit'.

Deel van de verklaring van het succes van VU-Plan 1937 en Vrouwen VU-Hulp is de grondige organisatiestructuur van de acties. Waardevol was ook dat de acties gebruik konden maken van al bestaande gereformeerde netwerken. Een succesfactor die echter niet vergeten mag worden is de sociale betekenis van de acties. Juist voor die sociale functie had Verdam-Okma veel oog. Ze stimuleerde het contact tussen de ringhoofden onderling door vergaderingen bij haar thuis te houden en door eens in het jaar een 'gezellige dag' te geven. De ringhoofden moedigde ze aan om bijvoorbeeld een theemiddag te organiseren en hoofden adviseerde ze om goed contact met de spaarsters te onderhouden. Zelf gaf ze het goede voorbeeld door met verschillende spaarsters te corresponderen. Het gevoel van onderlinge verbondenheid werd hierdoor vergroot, een gevoel dat nog eens versterkt moet zijn door de betrokkenheid op de VU die veel gereformeerde vrouwen, evenals Verdam-Okma, ervaren zullen hebben.

In de periode waarin de acties werden opgezet, legden gereformeerden, en zij niet alleen, nog veel nadruk op de verschillen tussen man en vrouw. Man en vrouw hebben ieder een eigen taak, zo was de gedachte, en die van de vrouw ligt vooral binnen het gezin en de huishouding. Deze opvattingen veranderden in de loop van de tijd. VU-Plan 1937 en Vrouwen VU-Hulp opereerden nog duidelijk binnen de traditionele kaders. Bij de opzet van de acties werden mannen aangesteld om alles in goede banen te leiden en hadden mannen uiteindelijk het laatste woord in de keuze van de doelen. Verdam-Okma onderschreef de gangbare visie op verschillen tussen de geslachten en benadrukte die soms ook, door bijvoorbeeld te stellen dat vrouwen meer geneigd zijn tot volgzaamheid dan mannen en door te spreken over 'het vrouwenhart'. Tegelijkertijd boden de acties vrouwen de mogelijkheid om, buiten de directe kring van gezin en huishouding, een eigen betekenisvolle bijdrage te leveren aan de gereformeerde belangen. VU-Plan 1937 en Vrouwen VU-Hulp waren bedoeld als 'iets geheel aparts door de vrouwen, vóór de Vrije Universiteit'. Het succes heeft voor een gedeelte hierin gelegen.

Zelf verklaarde Verdam-Okma het succes op een andere manier. De grote opbrengst van de VU-busjes tijdens haar presidentschap was voor haar 'de Zegen van boven'. En niet alleen die opbrengst maar ook de inzet van de vrouwen en zelfs het idee van de busjesactie was aan God te danken: Hij had 'de harten geneigd'. Vertrouwen op en dankbaarheid aan God vormen een rode draad in de teksten waarin Verdam-Okma zelf aan het woord komt. Het onthult een belangrijke motivatiebron waaruit zij en vele andere gereformeerde vrouwen geput zullen hebben. Verdam-Okma verwoordde het als volgt: 'Wij doen dit in het geloof, Hem daarmede te dienen. Zolang onze vrouwen in dat geloof blijven, zal er rijke zegen vallen én voor haarzelf én voor de Vrije'.